

Elżbieta Grzegorzewska

Pomoc psychologiczna w diagnozowaniu i stymulowaniu rozwoju dzieci sześciolletnich

Możliwości psychologii a jej stosowanie w systemie szkolnym

Współczesna psychologia coraz częściej podejmuje zadania zmierzające do wspomagania nauczycieli i rodziców w ich działaniach wychowawczych i kształcących. Wiele problemów psychologicznych zostało dokładnie poznanych i wyjaśnionych.

Jednakże niewystarczające upowszechnienie wiedzy i umiejętności psychologicznych powoduje, że problemy te często nie są zauważane i rozwiązywane w środowiskach przedszkolnych i szkolnych. Na niedostateczne wykorzystanie wiedzy i możliwości psychologii w sprawach edukacyjnych zwracają uwagę psychologowie w ekspertyzie opracowanej dla Komitetu Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej. (Z. Włodarski, 1989; A. Gurycka, 1989; A. Brzezińska, H. Sęk, 1989; M. Kościelska, 1989; M. Wosiński, 1989).

Za szczególnie ważne zadania wymagające szybkiego rozwiązania uważa się:

- zapewnienie dzieciom równego startu szkolnego;
- wyrównanie i korygowanie zaburzeń rozwojowych;
- uwzględnianie różnic indywidualnych w nauczaniu i wychowaniu;
- sprofilowanie pomocy psychologicznej w systemie oświaty na profilaktykę, a nie wyłącznie na ratownictwo;
- podwyższanie kwalifikacji psychologicznych nauczycieli i ukierunkowanie ich na zdobywanie umiejętności poznawania ucznia i wspomaganie jego rozwoju, nawiązywanie kontaktów z uczniem, rozwiązywanie problemów;
- szerokie spopularyzowanie wiedzy psychologicznej wśród rodziców.

Psychologowie uważają, że rozwiązanie tych problemów w oświacie i upowszechnienie psychologii stanowi warunek podniesienia jakości pracy nauczycieli, osiągnięcia celów profilaktycznych i optymalizujących procesy nauczania i wychowania. Z kolei realizacja tych celów stworzy dużej części dzieci i młodzieży szanse rozwoju ich możliwości i wpłynie w wielu przypadkach na całą karierę szkolną a także późniejszy bieg życia.

Model opieki psychologicznej funkcjonujący w przedszkolach i szkołach

Obecny model pomocy psychologicznej i pedagogicznej w systemie oświaty spotyka się z powszechną krytką. Pomoc ta ma być realizowana przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne oraz psychologów szkolnych zatrudnionych w przedszkolach i szkołach. (Zarządzenie MEN 1993). Celem jej jest wspomaganie rozwoju psychicznego i efektywności uczenia się poprzez korygowanie odchyśleń od normy, wyrównywanie i korygowanie braków w opanowaniu programu nauczania oraz eliminowanie przyczyn i przejawów zaburzeń rozwoju i zachowania. Realizacja tych celów wobec wszystkich dzieci wymagających pomocy jest jednak niemożliwa, ze względu na sporadyczne przypadki zatrudniania psychologów w przedszkolach i szkołach. Natomiast do poradni kierowane są nieliczne przypadki dzieci z głębokimi zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi. Poza tym okres od skierowania dziecka na badania, do uzyskania opinii wynosi kilka miesięcy, w czasie których dziecko oczekuje na pomoc i przeżywa niepowodzenia.

Konsekwencją badań są skierowania dzieci do placówek specjalnych, odroczenie od obowiązku szkolnego lub wydanie opinii potwierdzającej niepokojące nauczyciela objawy. Jeżeli dziecko pozostaje w przedszkolu, może być objęte pomocą w postaci zajęć korekcyjno-kompensacyjnych, prowadzonych przez nauczyciela, który ukończył kurs terapii w ramach godzin dydaktycznych przeznaczonych na realizację programu nauczania.

Wynika stąd, że to na nauczyciela spoczywa obowiązek wstępnej diagnozy i udzielenia pomocy dziecku. Od jego wiedzy i umiejętności zależy, czy zauważy pojawiające się u dziecka trudności i podejmie stosowne działania.

Obowiązujący model pomocy psychologicznej nie spełnia oczekiwań. Konieczne są więc takie rozwiązania, które umożliwią wczesne rozpoznanie indywidualnych właściwości wszystkich dzieci w ich środowisku przedszkolnym w pierwszych tygodniach nauki i podjęcie działań terapeutycznych jeszcze przed pojawieniem się trudności w nauce i zaburzeń osobowości.

Propozycja organizowania pomocy psychologicznej w klasach zerowych

Poniżej przedstawiam propozycję organizowania pomocy psychologicznej w klasach zerowych, którą realizuję od czterech lat w szkole podstawowej.

Propozycja ta uwzględnia postulaty psychologów w sprawie systemu oświaty:

- nastawiona jest na dziecko w okresie startu szkolnego;
- obejmuje rozpoznanie indywidualnych możliwości rozwojowych wszystkich dzieci;
- stwarza możliwości optymalnej stymulacji i wczesnej interwencji uwzględniającej różnice indywidualne;
- daje możliwość działań profilaktycznych wobec trudności i niepowodzeń szkolnych oraz zaburzeń zachowania i osobowości;
- uwzględnia szeroki udział nauczycieli w poznawaniu dziecka i wspomaganie jego rozwoju;
- zakłada udział rodziców w działaniach profilaktycznych i terapeutycznych.

Znaczenie startu szkolnego w jakości życia dziecka

Przedstawiona propozycja opieki nastawiona jest na dzieci sześćioletnie. Zainteresowanie tym wiekiem rozwojowym wiąże się ze szczególnym znaczeniem startu szkolnego w całej karierze szkolnej i dalszych perspektywach życiowych. Podjęcie działań stymulujących rozwój w tym okresie może zapobiec obniżaniu się jakości życia dzieci w wielu różnych wymiarach.

Z badań wynika, że w klasach zerowych na początku roku szkolnego jest około 60% dzieci o rozwoju dysharmonijnym i około 20% o rozwoju znacznie opóźnionym (S. Słyszowa, E. Grzegorzewska, I. Pyzik, 1992). Wszystkie te dzieci wymagają intensywnych oddziaływań korekcyjno-kompensacyjnych. Nie są w stanie realizować treści programowych w tempie i czasie przewidzianym programem dydaktycznym. Już od pierwszych dni w przedszkolu napotykają na trudności w nauce spowodowane niedoborami rozwojowymi funkcji koniecznych do przyswajania wiadomości i umiejętności szkolnych. Konsekwencje psychologiczne takich utrudnień ujawniają się w zaburzeniach emocjonalnych, społecznych i osobowościowych (H. Spionek, 1970; E. Gruszczyk-Kolczyńska, 1987). Mechanizm tych zaburzeń działa na zasadzie wzajemnych powiązań i sprzężeń zwrotnych. Lęk przed niepowodzeniem wywołuje nadmierny wzrost napięcia i unikanie trudnych zadań, powoduje obniżenie motywacji do uczenia się. Negatywne oceny i reakcje rodziców, nauczycieli i rówieśników powodują niezaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa, akceptacji i uznania. Dziecko ma coraz większe trudności w nawiązywaniu kontaktów społecznych. Pojawiają się więc negatywne postawy do nauczycieli, kolegów szkolnych, rodziców, nauki i szkoły, manifestujące się zachowaniami obronnymi, niezgodnymi z ogólnie przyjętymi normami. Obniża się samoocena i samoakceptacja, wpływając na poczucie małej wartości. Rośnie liczba przypadków nerwicowych.

Każdy z wymienionych skutków opóźnień i dysharmonii rozwojowych wpływa na obniżenie jakości życia dziecka. Udzielenie wczesnej pomocy może zapobiec trudnościom w nauce i pomóc w prawidłowym funkcjonowaniu w sytuacjach szkolnych a jednocześnie wpłynąć na podniesienie jakości życia.

Diagnoza jako podstawa działań profilaktycznych

Moja propozycja opieki psychologicznej nastawiona jest na profilaktykę trudności w nauce i zaburzeń zachowania. Punktem wyjścia do oddziaływań wychowawczych jest diagnoza poziomu rozwoju funkcji percepcyjno-motorycznych niezbędnych do opanowania umiejętności czytania i pisania, a mianowicie: sprawności manualnej, percepcji wzrokowej i percepcji słuchowej.

Rozpoznanie możliwości indywidualnych a szczególnie opóźnień i dysharmonii rozwojowych daje szansę korygowania braków jeszcze przed wprowadzeniem programu dydaktycznego lub równoległe z nauką czytania i przygotowania do pisania.

Badania prowadzą sami nauczyciele w swoich klasach. Włączenie do diagnozy nauczycieli jest warunkiem powodzenia całego programu. Badając możliwości dziecka i analizując jego problemy nauczyciel uświadamia sobie przed jakimi trudnościami

stoją jego uczniowie i jakich zabiegów wymagają. Podnosi to jakość pracy nauczyciela, ukierunkowuje na rzeczywiste problemy każdego, konkretnego dziecka.

Dla przeprowadzenia diagnozy nauczyciel musi posiadać wiadomości i umiejętności dotyczące:

- rozpoznawania fragmentarycznych deficytów rozwojowych na podstawie objawów,
- zastosowania technik diagnostycznych,
- analizy i interpretacji wytworów dziecka.

W badaniach stosujemy proste techniki oparte na obserwacji zachowania dziecka w trakcie wykonywania różnych czynności. Podstawą obserwacji są zestawienia charakterystycznych objawów zaburzeń u dzieci w wieku przedszkolnym opracowane przez H. Nartowską (1977). Analizujemy również rysunki dzieci, szczególnie rysunek człowieka, domu, drzewa oraz elementy literopodobne. Ocenę i interpretację rysunków opieramy na normach rozwojowych opracowanych przez S. Szumana (B. Hornowski, 1979). Nie chodzi przy tym o dokładną diagnozę psychologiczną, lecz o ogólną orientację w poziomie rysowania dzieci w tej samej klasie i wstępne określenie, które dzieci odbiegają od poziomu przeciętnego.

Elementy literopodobne oceniamy pod kątem sprawności manualnej i percepcji wzrokowej na podstawie kryteriów opracowanych przez M. Bogdanowicz (1985). Do badania analizy i syntezy słuchowej stosujemy test I. Styczek (1982), który daje możliwość szybkiej oceny poziomu całej klasy jak również indywidualnych możliwości każdego dziecka. Wiedzę w zakresie diagnozy zdobywa nauczyciel w toku studiów, ale w praktyce potrzebne jest mu wsparcie szczególnie w zakresie doboru techniki, analizy i interpretacji wytworów dziecka, organizacji i rejestracji badań. Takiego wsparcia może udzielić psycholog. W mojej praktyce stosuję różne formy współdziałania z nauczycielami poprzez udział w konferencjach metodycznych, radach pedagogicznych, zespołach samokształceniowych, spotkaniach dyskusyjnych. Konkretnie problemy rozwiązujemy wspólnie, analizując zachowanie dzieci, ich prace, rozmawiając z rodzicami.

Współdziałanie rodziców i nauczycieli w działaniach wychowawczych i terapeutycznych

Rozpoznawanie deficytów daje podstawę do indywidualnej pracy korekcyjno-kompensacyjnej. Ćwiczenia z tego zakresu prowadzą nauczyciele, którzy ukończyli kurs terapii, pedagog szkolny z odpowiednim przygotowaniem oraz psycholog.

Obecnie zostało wydanych wiele książek pomocniczych z zakresu sprawności manualnej, percepcji wzrokowej i percepcji słuchowej do realizacji programów terapii. Można je stosować w zajęciach indywidualnych ale również proponować rodzicom.

Współpraca z rodzicami stanowi jedną z bardziej istotnych dróg pracy korekcyjno-kompensacyjnej. Często opóźnienia w rozwoju sięgają 2, 3 lat i tylko systematyczny, intensywny trening pozwoli na zmniejszenie lub zlikwidowanie deficytów. Współpraca z rodzicami ma również spełnić funkcję profilaktyczną. Stosujemy różne formy wspomagania i uwrażliwiania rodziców na problemy dziecka, jego potrzeby i możliwości. Zaczynamy od spotkań z rodzicami, w czasie których psycholog przedstawia problemy dziecka 6 letniego, kryteria dojrzałości szkolnej i wyjaśnia na czym polegają niedobory

rozwojowe, jakie mogą być ich objawy, oraz skutki dla nauki czytania i pisanie oraz rozwoju emocjonalnego i osobowości. Proponujemy rodzicom:

- udział w zajęciach otwartych w klasie, prezentujących metody i formy ćwiczeń rozwijających funkcje niezbędne dla nauki czytania i pisanie,
- udział w zajęciach indywidualnych z dzieckiem prowadzonych przez pedagoga i psychologa a ukierunkowanych na występujące u dziecka zaburzenia.

Udzielamy porad, w jaki sposób mogą pomóc swojemu dziecku, poprzez pokaz ćwiczeń i pomocy do zajęć korekcyjnych. Wspólne rozwiązywanie problemów dziecka przez rodziców, nauczycieli, pedagoga szkolnego i psychologa daje znacznie większe szanse optymalnego stymulowania rozwoju.

Zainteresowanie dziecka, obserwowanie jego zmagania z trudnościami i stopniowego podwyższania wiadomości i umiejętności sprawia również satysfakcję samym rodzicom i nauczycielom, pozwala zrozumieć i docenić wysiłek dziecka.

Upowszechnianie wiedzy i umiejętności psychologicznych wśród rodziców i nauczycieli pozwala stopniowo pokonywać negatywne nastawienie społeczne do psychologów i poradni psychologiczno-pedagogicznych. W wielu środowiskach kontakt z psychologiem jest równoznaczny z obniżeniem wartości dziecka i jego rodziców w ocenie znajomych. Gdyby kontakty z psychologiem stały się powszechne, a nie dotyczyły tylko upośledzeń lub przestępczości, wówczas i zainteresowanie pomocą psychologiczną byłoby znacznie większe i nie traktowane jako zagrażające.

Wnioski i uogólnienia

W literaturze pedagogicznej i psychologicznej poświęcono wiele miejsca diagnozie problemów szkolnych dzieci w zakresie dojrzałości szkolnej i młodszego wieku szkolnego. Jest wiele propozycji organizowania pomocy dzieciom mającym trudności w nauce i zachowaniu. Są również odpowiednie zapisy w dokumentach i zarządzeniach władz ministerialnych umożliwiające prowadzenie różnych form pomocy w szkołach. Niestety ich realizacja w wielu placówkach jest niewłaściwa.

Uwzględniając kolejne szczeble nauczania, biorąc pod uwagę wcześniej sygnalizowane i omawiane problemy edukacji wczesnoszkolnej sędzę, że należałoby rozwiązywać je w następującej kolejności:

- Wszystkie dzieci pięcio i sześciolatnie objąć opieką wychowawczą w celu stymulowania rozwoju i kompensowania braków środowiska,
- przygotować wszystkich nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej do prowadzenia badań dojrzałości szkolnej, szczególnie w zakresie: sprawności manualnej, percepcji wzrokowej i słuchowej,
- dzieci o rozwoju przyspieszonym i pełnej dojrzałości szkolnej kierować wcześniej do klasy pierwszej z pominięciem klasy zerowej,
- dzieci z głębokimi deficytami i długotrwałymi zaniedbaniami odraczać od obowiązków szkolnego,
- organizować od I klasy zajęcia terapeutyczne dla dzieci dyslektycznych (z fragmentarycznymi deficytami rozwojowymi) o normalnym poziomie inteligencji. Klasy takie mogą realizować indywidualny program w oparciu o wydane aktualnie książki po-

- mocnicze dla dzieci z trudnościami w czytaniu, pisaniu, matematyce i opracowane metody oraz programy rozwijające funkcje percepcyjno-motoryczne,
- organizować klasy dla dzieci o niższym niż przeciętny poziom rozwoju intelektualnego ($II = 70 - 80$) lub dać możliwość realizowania w klasie programu równoległego, dostosowanego do rzeczywistego aktualnego poziomu rozwoju i posiadanych możliwości. Proponowane minima programowe nie rozwiązują w żadnym razie tego problemu, gdyż dzieci o takim poziomie intelektualnym nie są w stanie zrozumieć treści, które wymagają zupełnie innego poziomu myślenia. Dzieci te często pozostają na poziomie myślenia konkretnego. Dla tej grupy nie ma żadnego alternatywnego rozwiązania. Dzieci takie albo zostają po kilka lat w tej samej klasie, albo przechodzą z klasy do klasy z cichą akceptacją tego, że ich poziom odbiega zdecydowanie od poziomu klas, w której przebywają. Często kierowane są do szkół specjalnych. W każdym z tych rozwiązań nie mają możliwości rozwoju intelektualnego, ani podwyższania podstawowych umiejętności. Z tej grupy wywodzą się dzieci z zaburzeniami w zachowaniu, niedostosowane społecznie, przestępcze,
 - stworzyć możliwości organizowania zajęć korekcyjno-kompensacyjnych, wyrównawczych, logopedycznych i gimnastyki korekcyjnej już w klasach zerowych,
 - organizować w każdej szkole i przedszkolu gabinety terapii, w liczbie dostosowanej do ilości dzieci. Wyposażyć je w komplety pomocy do zajęć korekcyjno-kompensacyjnych,
 - przygotować wszystkich nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej (kl. 0 - III) do prowadzenia terapii dzieci z fragmentarycznymi deficytami rozwoju,
 - organizować różne formy kształcenia psychologicznego i wspomagania nauczycieli w zakresie: poznawania dziecka i jego problemów, porozumiewania się z nim, organizowania współpracy, rozwiązywania konfliktów, postępowania z dzieckiem nadpobudliwym, zahamowanym, nerwicowym, agresywnym,
 - posiedzenia rad pedagogicznych ukierunkować na analizę przyczyn trudności w nauce i nieprawidłowego zachowania oraz szukanie środków zaradczych,
 - ocenę stosować jako środek motywujący do działania, wspierający wysiłek i wkład pracy ucznia, a nie tylko środek selekcyjny i represyjny,
 - organizować systematycznie spotkania z rodzicami dzieci wszystkich klas w celu uwrażliwienia na problemy dziecka.

Bibliografia

- Bogdanowicz M., Metoda dobrego startu w pracy z dzieckiem w wieku 5 do 10 lat, WSiP, Warszawa 1985.
- Bogdanowicz M., Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym, WSiP, Warszawa 1985.
- Hornowski B., Badania nad rozwojem psychicznym dzieci i młodzieży na podstawie rysunku postaci ludzkiej, Ossolineum, Wrocław - Warszawa - Kraków 1970.
- Nartowska H., Opóźnienia i dysharmonie rozwoju dziecka, WSiP, Warszawa 1980.
- Nartowska H., Zestawienie charakterystycznych objawów zaburzeń i zabiegów wychowawczych, w: Vademecum nauczyciela sześciolatków, WSiP, Warszawa 1980.

Słyszowa S., Grzegorzewska E., Pyzik I., Dynamika rozwoju psychicznego dzieci uczęszczających do oddziałów i klas przedszkolnych w mieście i na wsi, Rzeszów 1991.

Spionek H., Psychologiczna analiza trudności i niepowodzeń szkolnych, WSiP, Warszawa 1970.

Styczek I., Badanie i kształtowanie słuchu fonematycznego, WSiP, Warszawa 1982.

W sprawie systemu oświaty. System oświaty z perspektywy psychologa. Ekspertyza Komitetu Nauk Psychologicznych PAN dla Komitetu Ekspertów ds. Edukacji Narodowej, Psychologia Wychowawcza, 1989, nr 3.

Włodarski Z., System oświaty z punktu widzenia psychologa, Psychologia Wychowawcza, 1989, nr 3.

Gurycka A., Psychologiczne problemy oświaty i wychowania w PRL, Psychologia Wychowawcza, 1989, nr 3.

Brzezińska A., Sęk H., Założenia modelu wspomagania psychologicznego w systemie kształcenia i wychowania. Psychologia Wychowawcza, 1989, nr 3.

Kościelska M., Różnice indywidualne i zaburzenia rozwoju uczniów a system szkolny, Psychologia Wychowawcza, 1989, nr 3.

Wosiński M., Sytuacja w zakresie psychologicznego kształcenia nauczycieli w Polsce, Psychologia Wychowawcza, 1989, nr 3.

Elżbieta Grzegorzewska

Psychological aid in diagnosing and stimulating development of six-year-old children

Summary

A proposition of organizing psychological aid in diagnosing and stimulating development of six-years-old children is proposed in the paper. The proposition is aimed for teachers and parents. It points out practical ways of discovering children. It contains different forms of aiding teachers and parents in educational and therapeutic activities. It stresses the necessity to apply different organizational solutions in early school education, solutions without which aid given to children who have problems with learning and behaviour will be superficial and incomplete.